

Valorisatie voor transitie

Op weg naar een maatschappelijk verantwoord valorisatie- en innovatiebeleid.

Bericht aan het parlement

Valorisatie is tegenwoordig meer dan het stimuleren van ondernemers om 'kennis uit het lab' om te zetten in 'producten in het schap'. Bredere maatschappelijke impact is gewenst. Maar welke valorisatie-initiatieven verdienen dan publieke steun? Voor het beantwoorden van die vraag zouden publieke waarden en het algemeen belang leidend moeten zijn. Ten behoeve van het commissiedebat Innovatie op 21 juni 2023 geeft het Rathenau Instituut hiervoor enkele handelingsperspectieven mee.

- Geef alleen publieke steun aan valorisatie van kennis onder voorwaarde van een reëel verhaal over welke waarde voor wie gecreëerd wordt.
- Maak werk van een visie op maatschappelijk verantwoorde opschaling als leidraad voor steun aan startups en scale-ups.
- Verbind steun aan valorisatie aan het transitiebeleid: niet de commerciële waarde van kennisbenutting staat centraal, maar de bijdrage aan een transitie.

Inleiding

Het Nederlandse valorisatiebeleid introduceert de bijdrage van kennisvalorisatie aan transities als centraal doel.¹ De ambitie om valorisatie(beleid) in dienst te stellen van het versnellen van transities roept echter een aantal fundamentele vragen op die politiek debat verdienen.

Transities gaan immers gepaard met ingrijpende structurele veranderingen in de samenleving, met grote gevolgen voor eenieder. Er wordt verschillend gedacht over het tempo en de richting van transities. Het inzetten en valoriseren van kennis voor een transitie is daarom geen neutraal proces. Welke waarden, welke agenda en welke visie op een transitie zijn leidend?

Het huidige valorisatiebeleid ontwijkt deze politieke vraag, omdat het transities opvat als 'groeimarkten' en 'economische kansen' voor ondernemers. Transities zijn echter ook complexe en betwiste maatschappelijke veranderingsprocessen, met alle politieke en maatschappelijke keuzes die daarbij horen. Kennisvalorisatie vanuit dit bredere perspectief op transities levert veel meer keuzemogelijkheden op om kennis waarde te geven voor transities.

Onze bijdrage bestaat uit twee aandachtspunten die we destilleerden uit onze studies en enkele handelingsperspectieven voor het valorisatie- en innovatiebeleid.

Kennis en innovatie als oplossing voor maatschappelijke vraagstukken?

De politieke uitdaging is om ervoor te zorgen dat publieke waarden en het algemeen belang leidend zijn in de keuzes voor welke valorisatie-initiatieven wel of geen publieke steun verdienen.

In een studie naar de rol van kennis en innovatie in de transitie in het landbouw- en voedselsysteem zien we bijvoorbeeld dat partijen verschillende ideeën hebben over de manier waarop en het tempo waarin de voedselsysteemtransitie vorm zou moeten krijgen. Verschillende partijen gebruiken kennis en (technologische) innovatie om specifieke transitiepaden te versnellen, of juist af te remmen of te ondermijnen. Sommigen gebruiken kennis om bestaande systemen verder te optimaliseren, bijvoorbeeld via technische apparatuur in de stallen die de stikstofuitstoot van veehouders moet reduceren. Anderen gebruiken kennis juist om het bestaande systeem te transformeren, bijvoorbeeld via living labs voor natuurinclusieve landbouw.²

¹ De titel van de laatste Kamerbrief *'Startups en scale-ups als motor voor transities en groei'* vat deze koppeling mooi samen. De minister schrijft: "Ik wil meer scale-ups en uiteindelijk meer innovatieve koplopers op terreinen, waarin Nederland leidend kan zijn. Omwille van onze financieel-economische welvaart, maar ook omwille van onze brede welvaart wil ik de mogelijkheden van startups en scale-ups vergroten om bij te dragen aan maatschappelijke transities." (p. 11).

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2023Z09480&did=2023D22720.

² Het Rathenau Instituut is momenteel bezig met een studie naar hoe innovatiekracht in het landbouw- en voedselsysteem beter gemobiliseerd kan worden voor transities. Deze studie verschijnt in de loop van 2023. In een eerdere studie (Onderzoeksprogramma's met een missie, 2021) lieten we zien dat onderzoekers en bedrijven die via onderzoek en innovatie willen bijdragen aan de omslag naar een duurzaam landbouw- en voedselsysteem, merken dat ze onderdeel worden van de normatieve discussie die rondom de opgave speelt. De strijd over de transitie naar een duurzaam voedselsysteem klinkt door in de discussie over wat voor onderzoek nodig is, wie daarover beslist en wie vervolgens mee kunnen doen. In sommige gevallen staat zelfs de vraag ter discussie of investeren in onderzoek en innovatie zinvol is. Zo hoorden we van vernieuwers in de sector dat zij investeringen in

Bovenstaand voorbeeld illustreert waarom het belangrijk is geworden om expliciet te maken op welke manier kennisvalorisatie bijdraagt aan welke visie op een transitie.

Valorisatie als commercialisatie door startups en scale-ups?

Het gebruik van een maatschappelijk verantwoorde opschalingsstrategie zou voorwaarde voor publieke steun moeten worden. Want hoewel valorisatie inmiddels breed wordt opgevat als ‘maatschappelijke impact’, is er in het beleid nog wel een hoofdrol weggelegd voor commercialisering van kennis door startups en scale-ups. Ook in de laatste Kamerbrief worden startups en scale-ups opgevat als ‘motor voor transities en groei’.³

Hier zijn kanttekeningen bij te plaatsen.

In de eerste plaats is het niet evident hoe publieke steun voor snelgroeiende startups zich verhoudt tot de publieke taak om ervoor te zorgen dat transities bijdragen aan een duurzame, eerlijke en rechtvaardige samenleving in 2050. In de afgelopen jaren onderzocht het Rathenau Instituut bijvoorbeeld de rol van snel groot geworden technologiebedrijven in de digitale transitie. Daaruit bleek dat deze scale-ups veel ruimte kregen van de politiek om agressieve opschalingsstrategieën te volgen. Dit leidde tot spanningen en problemen in de samenleving, bijvoorbeeld in de vorm van grote machtsconcentratie, gebrek aan aandacht voor publieke waarden en risico’s voor het functioneren van de democratie.⁴ In een valorisatiebeleid gericht op ‘startups en scale-ups als motor van transities’ is daarom meer aandacht nodig voor maatschappelijk verantwoorde opschaling. Dit betekent in ieder geval dat rekening gehouden wordt met maatschappelijke belangen en publieke waarden.

Een tweede kanttekening bij de beleidsfocus op individuele startups en scale-ups is dat het teruggrijpt op de klassieke smalle betekenis van valorisatie als commercialisering van kennis. Valorisatie in dienst van transities vraagt om een bredere opvatting van valorisatie en meer systemisch perspectief.

- Een bredere opvatting van valorisatie is nodig omdat er veel meer manieren zijn waarop kennis waarde kan krijgen in en voor de samenleving dan de route van ‘kennis uit het lab’ omzetten in ‘producten in het schap’. Denk bijvoorbeeld aan valorisatie via competentieverbetering van professionals in de publieke sector, kennisbenutting door burgerinitiatieven, of valorisatie via living labs waarin allerlei partijen gezamenlijk experimenteren met innovatieve aanpakken voor complexe maatschappelijke problemen.⁵ De vraag is welke ‘impactroutes’ welke publieke steun verdienen.
- Een systemisch perspectief is nodig omdat een focus op individuele startups de valkuil creëert dat de publieke steun wordt gericht op het marktsucces van een technologische

onderzoek soms ervaren als een strategie van beleidsmakers om het maken van (beleids)keuzes en het ondernemen van concrete actie uit de weg te gaan of uit te stellen.

³ Kamerbrief “Startups en scale-ups als motor voor transities en groei”, 26 mei 2023.

<https://open.overheid.nl/documenten/edce8081-bd52-4a68-948b-4f6437a3edd5/file>

⁴ Zie ook ons Bericht aan het parlement Grip op de digitale samenleving van morgen (2021) voor een overzicht van politieke vraagstukken ten aanzien van de digitalisering van de samenleving.

⁵ Zie voor meer informatie over de studies die het Rathenau Instituut deed over maatschappelijke impact van onderzoek de dossierpagina Impact van onderzoek en innovatie. In mei 2023 publiceerde het Rathenau Instituut samen met Fontys Hogeschool en Regieorgaan SIA het rapport “De kunst van het verbinden: Een verkennend onderzoek naar doorwerking van praktijkgericht onderzoek” (auteurs: Brouns, M., L. Hessels, S. Klaassen, M. van Tooren, M. Wenneker).

toepassing, in plaats van op de bijdrage aan een echte systeemverandering. In een studie naar innovatie in de zorg laten we bijvoorbeeld zien dat digitale innovaties alleen bijdragen aan een transitie van het zorgsysteem als ze onderdeel zijn van een breder veranderingsproces. Daarin wordt ook geïnnoveerd in bijvoorbeeld de werkwijzen van zorgverleners, de onderliggende technische infrastructuur en in de regels voor vergoedingen en in organisatiemodellen.⁶ Valorisatiebeleid in dienst van transities moet zich daarom niet blindstaren op het helpen van veelbelovende ondernemers. Transities vragen om een optelsom van samenhangende technologische en sociale innovaties die alleen door samenwerkende partijen kunnen worden gerealiseerd.⁷

Beide kanttekeningen vragen om een meer expliciete visie of beleidstheorie op de rol van startups en scale-ups – en in bredere zin het bedrijfsleven – in het valoriseren van kennis voor transities, als onderbouwing van het stimuleringsbeleid.

Valorisatie- en innovatiebeleid in dienst van transities: handelingsperspectieven.

In de huidige tijd van maatschappelijke opgaven en transities kan het valorisatie- en innovatiebeleid gebruikt worden als politiek instrument om de economie en de maatschappij vorm te geven op basis van publieke waarden. Hieronder geven we een aantal handelingsperspectieven om het valorisatiebeleid in dienst te stellen van transities die bijdragen aan een duurzame, eerlijke en rechtvaardige samenleving in 2050.

1. Geef alleen publieke steun aan valorisatie van kennis onder voorwaarde dat er een expliciet en geloofwaardig verhaal is over op welke manier een bijdrage geleverd wordt aan welke visie op een transitie. Een manier om meer richtingsgevoel te ontwikkelen in het valorisatiebeleid is om een afwegingskader te ontwikkelen voor het selecteren van initiatieven die publieke steun verdienen.
2. Maak werk van een visie op maatschappelijk verantwoorde opschaling als leidraad voor steun aan startups en scale-ups. Het is belangrijk om vooraf te kunnen inschatten in hoeverre en op welke manier een snelle opschalingsstrategie van een startup op gespannen voet staat met een maatschappelijk verantwoord opschalingsproces.
3. Verbind steun aan valorisatie (en aan startups en scale-ups) aan het transitiebeleid op het gebied van bijvoorbeeld energie, circulaire economie, gezondheid en zorg, landbouw en voedsel, mobiliteit, en onderwijs. Niet het marktsucces van de kennisbenutting (of de startup) staat centraal, maar de bijdrage aan een transitie.
4. Hanteer een breed en systemisch perspectief op valorisatie van kennis voor transities: alleen een ecosysteem van elkaar aanvullende partijen kan zorgen voor samenhangende technologische en sociale innovaties die gezamenlijk kunnen optellen tot een transitie.
5. Ontwikkel een meer expliciete visie of beleidstheorie op de rol van startups en scale-ups – en in bredere zin het bedrijfsleven – in het valoriseren van kennis voor transities, als onderbouwing van het stimuleringsbeleid.

⁶ Het rapport wordt binnenkort gepubliceerd onder de titel "Zorgprofessionals en innovatie: Naar een opgavegericht innovatieaanpak in de zorg". In het rapport constateren we dat digitale oplossingen niet als vanzelf bijdragen aan een transitie in het zorgsysteem. Zelfs wanneer digitale innovaties in cocreatie met zorgprofessionals en patiënten en met oog voor een goede inbedding in de zorgpraktijk worden ontwikkeld, leiden ze in de praktijk vaak slechts tot optimalisatie van bestaande lokale zorgpraktijken en niet tot structurele en grootschalige systeemveranderingen.

⁷ Zie ook het Bericht aan het parlement Sturen op samenwerking in kennisecosystemen (2020).